गीतगोविन्दः सटीकः

३८६

९ पत्राणि

गीतगोविंद ८०

वल्ला काव्य ९

श्रीगणेशाय नमः। गंडःस्थलमिलदलिमधुपालीकलितकुलं॥ सिंदूरारुणशुंडं वंदे करिवदनगणनायकं॥१॥ वल्लकीपुस्तककरां कुंदेन्दीकाशनास्मितां। शारदां नीरकुंदेन्दुध
वलां भावयेत्सदा॥२॥ अथश्रीजयदेवीयपदभावार्थबोधकं। स्वयान्तप्रविवेकाख्यं मनुष्याख्यमारभे॥३॥ इह खलु सकललोकशिरोमणिर्जयदेव आरिप्सितस्यास्य ग्रंथस्य निर्विघ्नसमा
प्त्यर्थं श्रीराधामाधवस्मरणरूपं वस्तुनिर्देशात्मकं मंगलमाचरति। मेघैर्मेदुरमिति। राधामाधवयो रहःकेलयः एकांतक्रीडाः यमुनाकूले यमुनातीरे जयंति सर्वोत्कर्षेण वर्तंते
कथंभूतयोः। मेघैर्मेदुरं सांद्रं आद्रं स्निग्धं [illegible] मेदुर इत्यमरः। अंबरं आकाशं। वनभुवो वनप्रदेशाः तमालद्रुमैः तमालवृक्षैः श्यामाः कालस्कंधस्तापि [illegible] स्यादित्यमरः। न
क्तं रात्रौ। नक्तं चरजनावपीत्यमरः। अयं भीरुर्भयशीलः। चकितो भीरु भीरुकभीलुकावित्यमरः। [illegible] तत्तस्मात् हे राधे त्वमेव इमं कृष्णं गृहं प्रापय। गत्यर्थत्वात् द्विकर्मकत्वं
कृष्णस्य गौणकर्मत्वं गमिबुध्यादिति सूत्रेण। इत्थं अमुना प्रकारेण नंदनिदेशतः [illegible] प्रत्यध्वकुंजद्रुमं अध्वनि अध्वनि कुंजे कुंजे द्रुमे द्रुमे इत्यर्थः। वीप्सायामव्ययीभावः। अध्वनि अध्वनि कुं
जद्रुमं [illegible] लक्ष्यीकृत्येत्यर्थः। [illegible] तिङादिना कर्मप्रवचनीयैर्लक्षणयोगे द्वितीया। अत्र लक्षणे वेत्येव कारस्य [illegible] पनत्वपाहतो

मेघैर्मेदुरमम्बरं वनभुवः श्यामास्तमालद्रुमैर्नक्तं भीरुरयं त्वमेव तदिमं राधे गृहं प्रापय।
इत्थं नंदनिदेशतश्चलितयोः प्रत्यध्वकुंजद्रुमं राधामाधवयोर्जयंति यमुनाकूले रहःकेलयः॥१॥

वासर्पतमानीनस्तमम्ग स्वमेव प्रापयेति विश्वासाज्जाबुध्वा [illegible] तिष्ठतिमां चः। [illegible] कथं पुनरत्रैनादेशो न भवति यावता कथितानुकथितमात्र अन्वादेशः
सेवं रूपस्यान्वादेशस्यासत्वात्। नेतद्दृष्टि। यतो नात्र कृष्णस्य पूर्वं भीरुत्वं बोध्यते किं त्वनुवाद्यत्वेनाविवक्षितेन कथितानुकथितमित्यस्य चापूर्वं बोधयितुं कथितस्या
सेवं रूपस्यान्वादेशस्यासत्वात् [illegible] तदिति सर्वादिमि [illegible] केकथमेनाहृणो निर्वार्थेते तनि स्पष्टमन्यत्र। [illegible]
नुकथितमित्यर्थः। अन्यथा ईषदर्थे क्रियायोगे मर्यादाभिविधौ च यः एतमातं ङित्। तदिं [illegible]
[illegible] नव्याख्या ऋः। सरस्वती वाक्यमिदं। तच्च कृष्णे आरोपितमालंबा विका
[illegible] आस्यमहाकाव्यत्वं सर्गबंधो महाकाव्यमुच्यते तत्र स्यन्नायको [illegible] १
मि व्यवहारसंगोपनाय। नंदनिदेशात इत्यस्य चनंदनीयाः कि देशादित्यर्थः इति। [illegible]
नायक श्चात्र धीरललितः। निश्चिंतो धीरललितः कलासक्तः सुखी मृदुरिति तल्लक्षणात्। शृंगारश्चात्र विप्रलंभसंभोगात्मकोंगीरसः। अन्ये वंगभूतास्तस्य। त
स्य देशकालावलंबेन भोगादिसेवनैः। प्रमोदात्मा रतिः सम्यक् तयोरन्योन्यरक्तयोः। प्रकृष्यमाणः शृंगारो मधुरांगावरोधिमे इति। [illegible] काव्यमर्थापत्ति [illegible] नः प्रतिपद्यमनु
रादिस्तारतोऽशा का निबंधा एवा। [illegible] चित्त चंते [illegible] अनेकारोऽत्र काव्यलिंगं। [illegible] रूपमंदविदेश
भावहतुत्वात्पदुकं। काव्यलिंगं हेतोर्वाक्यपदार्थतेति। १

२१
२०

इत्यनेन सकलजनमनोरमं शृंगाररसगर्भं भगवत्केलिवर्णनप्रधानं काव्यं करिष्यामि [illegible] वाग्देवतेति । [illegible]याया देवतायाः सरस्वत्या आदरेण प्रसाद
माधुर्यादिगुणसंपन्नो लोकोत्तरकाव्यरचनारूपेण चरितं चित्रितं चित्रं सञ्जातं यस्य [illegible] तयाभूतं चित्तरूपं सद्म यस्य ।
भक्तोत्सुकदर्शनत्वेन नानावर्णमयत्वेन च वाग्देवताचरितस्य चित्रहेतुत्वमपावर्णनं [illegible] निर्माणं [illegible] निवर्णनादिना भवतायपेहा [illegible]
[illegible]मस्थानत्वं चित्तस्येति सद्मत्वेन निरूपितं । गृहमपि विविधाने [illegible] भवतीति ध्वनिः । पद्मावत्याः स्वपत्न्याः चरणयोश्चारणेन नर्तनेन चक्रवर्ती स
[illegible] [illegible] अथ वा पद्मावत्या [illegible]रणेन [illegible] चक्रवर्ती [illegible] [illegible] कुशली [illegible] भवतीत्यपि [illegible]

वाग्देवताचरितचित्रितचित्तसद्मा पद्मावतीचरणचारणचक्रवर्ती । श्रीवासुदेवरतिकेलिकथासमेतमेतं करोति जय-
देवकविः प्रबंधं ॥२॥ यदि हरिस्मरणे सरसं मनो यदि विलाससकलासु कुतूहलं । मधुरकोमलकान्तपदावलीं शृणु
तदा जयदेवसरस्वतीं ॥३॥ वाचः पल्लवयत्युमापतिधरः संदर्भशुद्धिं गिरां जानीते जयदेव एव शरणः श्लाघ्यो दुरूहद्रुते
॥ शृंगारोत्तरसत्प्रमेयरचनैराचार्यगोवर्धनः स्पर्धी कोपि न विश्रुतः श्रुतिधरो धोयी कविक्ष्मापतिः

केचित्तु पद्मावत्याः स्वपत्न्याश्चरणयोश्चारणेन सेवनेन [illegible] सहृदयस्य [illegible] हासितं [illegible] शृंगाररसस्य [illegible] [illegible] ।
चक्रवर्तीत्यजेवनिरपेक्षः । [illegible] ।
सुदेवरतिकेलिकथासमेतं श्रीराधारूपा लक्ष्मीर्वासुदेवः श्रीकृष्णस्तयोः रतिसुरसुरतेषु [illegible] केलीनां [illegible] कथया समेतं । इव केलिपरिहासाः [illegible] नर्म चेष्टा
रः । एतद्बहिः [illegible] अपि विदुषां विषयीकरणाद्देवमुक्तिः । जयदेवकविः प्रबंधं ग्रंथं करोति । अत्र च स्वनाममिश्रणं कीर्त्यर्थं । तथा हि सति स्वगो भवति यथेन [illegible] नामिति
स्पष्टमिति हास्तपुराणादिषु ॥२॥ अथ कविर्निजग्रंथस्य प्रयोजनमाह । यदीति । हे सज्जनाः यदि हरेः स्मरणे मनः सरसं सरागं । शृंगारादौ विषयेषु रागो द्रवे
सन्तापनरः । यदि च विलासाः स्त्रीणां शृंगारस्यानुभावजाः क्रियाः कलाश्च [illegible] कुतूहलं [illegible] तदा मधुरा अर्थतः कोमलाः [illegible] अत एव कान्ताः मनोहराः प
दानामावलीपरंपरा यस्याः सा जयदेवस्य सरस्वती [illegible] ॥३॥ अथ स्वकाव्यस्योत्कर्षं दर्शयति । वाच इति । उमापतिधरनामा कविः वाचो वचनानि केवलं पल्लवयति पल्ल
वति । कोमलनया करोति निर्थक [illegible] न करोति [illegible] व्यंग्यार्थशून्यत्वात् स्वकाव्यस्याव [illegible] तदुक्तं [illegible] यस्य [illegible] पल्लवं [illegible] । कथं पुनरत्र
वर्त्तनेयावतास्तविशेषणो [illegible] विशेषणयोगो [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] विशेषवचनत्वान्न दपेक्ष

[illegible] एतेन २

पृषल्कं भाण्डुतरापत्या नीस्वर्य्यमाहा २ ... सुनृता ... स्तु ... अपपुंडी ... पुनर्नम सुमतमरः

युगलं ... तेषु

वाचः कर्मत्वं यस्यासुं प्रयाति मा एवकमिति। अथवा स्वार्थं एयंते सुकृताः ... तमेतानि दर्शनामिति पाठः ... नोवाकुलत्वं कतया अदिनयनीत्या। दिव ... स्येन रमेनादितिन १
कश्चित्सुश्लेषपद्वः पञ्चवोऽस्त्वोकिसलयमित्यमरः। द्वेनवपत्रस्यो गीतं व्याख्यातारः। गिरां ... सार्थं व्यंगपाठनकामेर्थेषु न वि ... अस्मदेव एव ज्ञानीनि
निसर्गोपकलत्वात्समासो देवदत्तस्य ... कुलामिति वत्। शरणसत्वात् कवि ... सुरवेन ... पित्रमस्वा ... कार्ये ... प्रकरणे श्लाघः स्तुतिः। किंच
तापाः काव्यदोषेषु परिगणनात् दुष्टस्य ... काव्य ... विलुकेरस्य यथेकाघ्यत मेव नास्तीति भावः। तथा शृंगार एव उक्तरसप्रधानो यत्र तानि हरणानि सांतिप्रमेया २
निबन्धानि तेषां च नैःसन्दर्भैः ... गोवर्द्धनस्य स्पर्द्धी स्पर्द्धावान् कोऽपि कविर्न विश्रुतः। शृंगाररसप्रधानकाव्यरचनायामेव सामर्थ्यं तस्येति स्वान्तरवर्णितेः
प्रोक्तएयेति भावः। धोयीनामा कविनां ... क्ष्मापतिः राजा महाहकारित्वात् [illegible] तस्य यथस्य धरः श्रावकः। पंचाशत्त्वि षष्ठी समासः कम
लापतिर्दुष्कतधारजनि स्वपत्नि ... उच्चारित मात्रग्राहित्वेनास्याहकारित्वं न तु कवित्वमिति भावः॥ ४॥ अथ ... रूपश्लिष्टाः दोतदशावतारूप प्रधा
नो वतारो नाम प्रलयपयोधि दिना। गीतस्यास्य मालवरागरूपकतालः। रूपकस्यालक्षणं ... रागलक्षणं ... वीतव ... पकः

प्रलयपयोधिजले धृतवानसि वेदं॥ विहितवहित्रचरित्रमखेदं॥ केशव धृतमीनशरीर जय जगदीश हरे॥१॥ क्षितिरतिविपुलतरे तव तिष्ठति पृष्ठे॥ धरणिधरणकिणचक्रगरिष्ठे॥ केशव धृतकच्छपरूप जय जगदीश हरे॥२॥ वसति दशनशिखरे धरणी तव लग्ना॥ शशिनि कलङ्ककलेव निमग्ना॥ केशव धृतसूकररूप जय जगदीश हरे॥३॥

रूपकदशापदं ...

तिः कुं ... संकेतशालां प्रविशन् ... मालवरागरूपक ... [illegible] ... यस्य पयः नयस्यदं त्वां तस्य
संवर्त्तः प्रलयः कल्पः क्षयः कल्पान्त इत्यमरः। पयांसि धीयन्तेऽस्मिन्निति पयोधिः समुद्रः ... न स्वजले ... बिनाम्नाप ... विधिविहितं क
विवहित्रस्य [illegible] समुद्रतरणनौकायाः चरित्रं [illegible] धिहितं यस्मात् ... पापायां ... यथा पाठ वहित्रकं ... तदिति ...
यत्र एतत्र प्रकृत्यावि ... केशव जगतामीश धृतमीनस्य मत्स्यस्य शरीरं येन ... सर्वो ... एत ... वपदं आदिपद मनुवर्त्तमानता दः [illegible]
अत्र पयोधिपदेनैव जलत्वे ... जलपदोपादानं ... विप्रलये ... तिरिति ... अतिशयेन विपुलतरे [illegible] विपुले
वैरवधरणाः पृथ्व्याः धरणि ... धरण ... किणचक्र ... गरिष्ठे ... केशवे वादि
भागवत ... वसतीति नव ... दशनशिखरे ... धरणी ... (धृतयानस्ति।) मित्याकु ... गेच ... तिथि ... नग्नासंस्मर

सत्यकर्मं गोभूमरोपेन॥

[redacted] अद्भुतं आश्चर्यकारकं शृंगं अयभागो यस्य। विषाणोत्कर्षयो नवेव [redacted] ति। तव करपक्षवकमलनखरं श्रेष्ठकमले [redacted] सर्वनियामः॥ अद्भुतं आश्चर्यकारकं शृंगं अग्रभागो यस्य। विषाणो लकर्षयो
श्चाग्रे शृंगमित्यादि इति [redacted] अद्भुततमेवाह दलितेनोत्पाटितो हिरण्यकशिपोर्दैत्यस्य तनुः शरीरं तल्लग्नेनुयोरपि तत्तुल्यमरः अन्यभ्रमभ्रमरेण कमलं कल्पने इत्यनु वेपरीत्येनाश्चर्ये मिति
भावः। भृंगानां भ्रमरत्वपामादिना कमलेन नखैः इत्यनुभंगमेव विदारितवदित्यर्थः इत्यपि वदति॥ छलयसीति। अद्भुतवामन यति इत्तरजनप्रमाणापेक्षया विपरीतमाचेष्टेतत्कृतोसी ति
णिजंतात् घादिलाद्भ्युः। विक्रमणे पादविक्षेपे सति बलिं दैत्यं छलयसि पश्चात्रय याचने [redacted] पदनखनीरेण तदभिधानविदारितब्रह्मां
डात्रिर्गतेन गंगारूपेण जनं जनानितं संपादितं जनानां पावनं पाविर्यथनं अद्भुतत्वे हेतुर्गर्भमेतादृग्वेगेणइत्तरजनापेक्षया। त्वप्रमाणेन भूलोकस्थितेन न च ब्रह्मांडजलस्पर्शन
यनात्। अत्र धर्मात्मनो बले र्वधयुक्तो वा [redacted] छलनमेवो चितमिति छलयसीत्युक्तं। वत्र गर्ते। एषा वामने नेन जगत् हि विपदश्छलेनयाचने पादेचरन्नभूमि मे चास्येति। नवा वा
नविह्नरितब्रह्मांडजलानयनकथापि भागवते पंचमस्कंधे द्रष्टव्या॥

नवकमलकमलवरेन खमद्भुतशृंगं। दलितहिरण्यकशिपुतनुभृंगं॥ केशवधृतनरहरिरूप जय जगदीश हरे॥४॥ छलयसि विक्रमणे बलिमद्भु
तवामन॥ पदनखनीरजनितजनपावन। केशवधृतवामनरूप जय जगदीश हरे॥५॥ क्षत्रियरुधिरमये जगदपगतपापं। स्नपयसि पयसि शमितभ
(3) वतापं [redacted] केशवधृतभृगुपतिरूप जय जगदीश हरे॥६॥ वितरसि दिक्षु रणे दिक्पतिकमनीयं। दशमुखमौलिबलिं रमणीयं। केशवधृतरघुपतिरूप॥७॥
वहसि वपुषि विशदे वसनं जलदाभं हलहतिभीतिमिलितयमुनाभं। केशवधृतहलधररूप॥८॥

[redacted] ति। पदयपनवपदेधृतवामनरूपेति पदस्य सत्ताद्भुतवाममेत्यत्रवामनपदस्यार्थमिति प्रतीयते तथापि एकवाक्यताश्लेनापन्नः उपेन्द्रेरूपत्वेन परिहारो बोध्यः॥६॥
क्षत्रियेति। क्षत्रियाणां हैहयप्रभृतीनां रुधिरस्य विकारस्तस्य विकारइत्यनुवर्त्तमाने मयट् तयोरिति मयट् पयसि जले पयः [redacted] अपगतपापं यथास्यात्
तथा शमित [redacted] भवस्य संसारस्य तापो आध्यात्मिकादिर्यथास्यात्तथा [redacted] यसि पुरा किल पितृवधामर्षेण जामदग्न्येन रामेण एकविंशतिवारान् क्षत्रियान् ह
त्वा तेषु रुधिरेण पंचकुण्डानि मापयित्वा चतर्पणं कृतं ततः प्रसन्नैः पितृभिर्वरो दत्तः जलरूपाण्येतानि तीर्थानि भवंतु इति [redacted] कथानुसंधेया॥६॥ वितरसीति। दिक्षु सर्वासु पतयो
इन्द्रादयस्तेषां [redacted] कमनीयं अभिमतं दशमुखस्य रावणस्य मौलयः शिरांसि तत्र पंचबलिं चरुं किरीटके शाश्वयताः मौलयः इत्युक्तं रेपक्षे दयोः पुंसि व इति [redacted] सिंहः
दिक्षु दशसु वितरसि ददासि॥७॥ वहसीति। विशदे श्वेते शुक्ले वपुषि [redacted] विशदत्वेत [redacted] वपुषि शरीरे [redacted] वसनमिति नभः
जलदपतेर [redacted] आछ्छादकः मेघः तद्वत् आभा यस्य [redacted] नतनीलमम्बरः हलस्य हतेर्घाताद्भीतिस्तया मिलिता यमुना

अतएव रमणीयं सुन्दरं।

उपहारं तस्या आभायस्य तां कृष्णवर्णां तां धारयसि। एतद्धि भागवतादिषु कथा। कारणं हलं

[illegible]

२ निंदसीति। यज्ञस्य यज्ञकर्मणो विधिर्विधानं तस्य बोधकं श्रुतिजातं वेदसामान्यं। जातिर्जातं च सामान्यमिति अमरः। सदयानां हृदये दर्शितः पशूनां घातो वधो यया सा त्वं यानिंदसी
त्येतत् अहह आश्चर्यं। अहहेत्यद्भुते [illegible] वैदिकमार्गसंस्थापकस्य भगवतो [illegible] कृते नाश्चर्यं। यस्त्वं तेन [illegible] विरोधिनां वेदमार्गप्रवृत्तानां मोहायैवं भगवता कृतं यथोक्तं भागवते।
ततः कलौ संप्रवृत्ते संमोहाय सुरद्विषां। बुद्धो नाम्नाजिनसुतः कीकटेषु भविष्यति इति। म्लेछेति। म्लेछानामयज्ञानामखिलानां [illegible] विशेषाणां दस्यूनां निवहस्य समूहस्य निध
नेमरणनिमित्तं। समूहनिवहव्यूहसंदोहविसरव्रजाः इत्यमरः। मरणंनिधनमितिच। निमित्तात्कर्मयोगे इति सप्तमी। किमपि अनिर्देश्यं करालं भीषणं। करालो भीषणेऽन्यवत्
इति विश्वः। धूमकेतुमुत्पातरूपविशेषमिव [illegible] धूमकेतुस्तु [illegible] करवालं खड्गं। खड्गे तु निस्त्रिंशचन्द्रहासासिरिष्टयः। कौक्षेयको मंडलाग्रः करवालः कृपाण इत्यमरः। कु
लयसि धारयसि [illegible] कलयतिर्धारणे वर्तते। यथा उत्पातविशेषं पश्यतां प्राणिनां विपदो भवंति तथैव तत्करवालं पश्यतां म्लेछानां नाशो भवतीति करवालस्य धूमके
तुसाम्यं नखभिनत्त ॥१०॥ एवं भगवतोऽवतारानुक्त्वा तदाश्रयमेतं वरणं प्रक्षिपति श्रीजयदेवेत्यादिना। श्रिया त्रिवर्गसंपत्त्या युक्तस्य जयदेवनाम्नः कवेः एतद

निंदसियज्ञविधेरहहश्रुतिजातं। सदयहृदयदर्शितपशुघातं। केशवधृतबुद्धशरीरज०॥९॥ म्लेछनिवहनिधनेकलयसिकर
वालं। धूमकेतुमिवकिमपिकरालं। केशवधृतकल्किशरीरज०॥१०॥ श्रीजयदेवकवेरिदमुदितमुदारं। शृणुसुखदंशुभदंभ
वसारं। केशवधृतदशविधरूपज०॥११॥ वेदानुद्धरतेजगन्निवहतेभूगोलमुद्बिभ्रतेदैत्यंदारयतेबलिंछलयतेक्षत्रक्षयं
कुर्वते। पौलस्त्यंजयतेहलंकलयतेकारुण्यमातन्वतेम्लेछान्मूर्छयतेदशाकृतिकृतेकृष्णायतुभ्यंनमः॥१२॥

पार्थिवादित्वात् उक्तेः शब्दलोपः। इदं स्तोत्ररूपं सुरचितमिति [illegible] आलोकानुभक्तलोकः। शुभंकल्याणं। शुभकल्याणमिति अमरसिंहेन भीतिपर्याये। सुखदं शुभदं सुखकल्याणप
र्यायेषु पठितः। भवे संसारे उत्पत्तिप्रलयमात्रे सारं महत्तत्त्वरूपं सारो बले स्थिरांशे च न्याय्ये क्लीबे वरे त्रिष्वित्यमरः। सारं स्थिरांशं सारो बले स्थिरांशे चेत्यमरः। दुष्कृतं भावितं सर्वकालमितिभक्तेज
नं प्रत्युक्तिः। जय धृतदशविधरूपेति केशवपदेनाश्रीकृष्णस्य सर्वावताराश्रयत्वमभिप्रेतं। तथोक्तं भागवते। एते चांशकलाः पुंसः कृष्णस्तु भगवान्स्वयं
मिति ॥११॥ गीतोक्तमवताराशेषपात्रत्वेनोक्तेनाह वेदानिति। प्रलयसमुद्रजलेऽपयातान् वेदान् मत्स्यरूपेण [illegible] उद्धरते। एतदुक्तं भागवते प्रलयपयसि धातुः सुप्त
शक्तेर्मुखेभ्यः श्रुतिगणमपनीतं प्रत्युपादत्त हत्वा। दितिजमिति। जगत् जंगमप्रधानं भूलोकं बिभ्रते कूर्मरूपेण धारयते। भूगोलं भूमंडलं वराहरूपेण रसातलात् [illegible] उन्नमयते
[illegible] पातालात् आपयते। दैत्यं हिरण्यकशिपुं नृसिंहरूपेण दारयते। बलिं [illegible] वामनरूपेण छलयते। [illegible] सामान्यस्य क्षत्रियनाशं परशुराम रू
पेण कुर्वते। पौलस्त्यं पुलस्त्यपौत्रं रावणं जयते रामरूपेण। हलं बलरूपेण कलयते धारयते। कारुण्यं बुद्धरूपेणातन्वते विस्तारयते। म्लेछान् कल्किरूपेण मूर्छयते अपोज
स्यतोऽयं

अथ वर्ण्यं वस्तु परिक्षिपति। श्रितेत्यादिना। गीतस्यास्य गुर्जरी रागः तालश्च प्रति मठः। स्तुत भाव प्रवृत्तिः स्याद्यत्र तालो निवर्त्तते। प्रतिमठः समाख्यातो रे ज्ञानं दोगीयते स इति। रागरूपं श्यामा सु केशी मलयद्रुमाणां ... स्यया ... कालेन स्वर लोपं धत्ते ... श्रितसेवित कमलायाः लक्ष्म्याः कुचं [redacted] योर्मण्डलं येन ... श्रुतिसंबोधनं ... कलिता धारिता ललिता लीलाश्रृंगार ... वनमाला ... आपदतलम्बिनी ... इति विशेषणम् ... देव क्रीडाकर्तः हरे जय जय संभ्रमेण द्विर्वचनं अर्थ तत्पुर्वपदं १ दिनमणीति। दिनस्य दिवसस्य मणिः रवि द्योतक ... [redacted] धेयः सततं चिन्त्य ... नारायण इत्युक्तः। भवस्य संसारस्य ... खंडनो नाशः साधनत्वात्। मुनिजनमानसहंसः मनएव मानसं सर ... अत्र मान सेमान स सर ... इति यरुपाकिल रूपकम् ... निपता ... स्वयं ... २ कालियेति। कालियस्य तन्नाम्नो विषधरस्य सर्पस्य गंजनः तिरस्कारः साधनत्वात्

(4) श्रितकमलाकुचमंडल धृतकुंडल ए। कलितललितवनमाल जय जय देव हरे॥१॥ दिनमणिमंडलमंडन भवखंडन ए। मुनिजनमानसहंस
जय०॥२॥ कालियविषधरगंजन जनरंजन ए। यदुकुलनलिनदिनेश जय०॥३॥ मधुमुरनरकविनाशन गरुडासन ए। सुरकुलकेलिनिदान जय०॥४॥
अमलकमलदललोचन भवमोचन ए। त्रिभुवनभवननिधान जय०॥५॥ जनकसुताकृतभूषण जितदूषण ए। समरशमितदशकंठ जय०॥६॥ अभिनवज
लधरसुंदर धृतमंदर ए। श्रीमुखचंद्रचकोर जय०॥७॥ [redacted]

आशीविषो विषधरश्चक्री व्यालः सरीसृप इत्यमरः। ... गंजनः ... तेन कालिय ... जनानां रंजनः ... यदूनां कुलं ... दिनेशः सूर्य इव ... धनत्वात् ... मधुमुरनरका नाम ... गरुडः आसनं ... सुरकुलस्य सजातीय समूहस्य केलीनां ... निदानं ... ५ अमलेति। अमलं ... कमलदलवत् लोचने नेत्रे यस्य ... नयनं नेत्रमित्यमरः ... भवस्य संसारस्य मोचनो ... त्रिभुवनभवन ... निधानं ...
वा
यास्यति ... भागवते ... एतेन ... दशकंठः ... ५ जनकेति जनकस्य सुतायाः सीतायाः ...
भिवा
... कृतं भूषणं ... [redacted]
... [illegible] ... [redacted]

८ संप्रतिप्रार्थयते। तवेति। वयं भक्तास्तव चरणे पदं प्रणिधरणे प्रणताः नियमिता इति भावय। किं च प्रणतेष्वस्मासु कुशलं कल्याणं कुरु ॥८॥ श्रीति। श्रीयुक्तस्य जयदेवनाम्नः कवेरिदं संनिरूप्य मंग
लं कल्याणसाधनं उज्ज्वलं दोषरहितं गीतं गानं यस्य तन्मनः मुदं हर्षं कुरुते ॥९॥ पद्मेति। अथ मधुसूदनस्य उरो वः प्रियं पूरयतु। [illegible] किं भूतम् [illegible] व्यक्तमनुनासिकं। का कस्य ते शिरः कंपं
न यथा स्यान्निवर्जितं। व्याकुलं ताल [illegible] पद्मायाः लक्ष्म्याः पयोधरयोः स्तनयोस्तटी अंतः स्तनस्याः परिरंभे लग्नं यत्काश्मीरं काश्मीरदेशोद्भवं कुंकुमं तेन मुद्रितं। तादृशं व्याप्त
न मुद्रासंज्ञा तान्यस्य मुद्रितं। तारकादित्वादितच्। अपकुंकुमकाश्मीरजन्माग्निशिखं वरं पिशुनमित्यमरः। अतएव व्यक्तः प्रकटीभूतो नुरागः स्नेहो यस्मिन् अत एव अंतःसमावेशभावास्कुंकुमव्याजेन बहिर्नि
स्सृत इवेति भावः। खेलन् क्रीडन् योऽनंगः कामस्तज्जनितेन खेदेन ग्लानिना आपतितस्वेदांबुपूरमत एवोत्पन्नमंगं तस्य स्वेदांबुपूरः प्रस्वेदः स्यादिति अमरः। [illegible] एतेन चिरकालिककामनीयस्य स्नेह
पिंडस्य संबंधानुरूपं योग्यत्वं व्याख्यातं। एवं भूतं मधुसूदनस्य उरः वक्षःस्थलं वः प्रियं पूरयतु। तत्र च स्वेदस्य मध्यस्थत्वात् वपुः स्वेदः [illegible] वः युष्माकं म
नोभिप्रियं अनुपूरयतु पूर्णीकरोतु। अनेन लक्ष्म्यास्सह तन्नुरागकथनेनाप्यायकस्य हरेस्तापरूपानायकगुणोपलक्षः। तत्तुल्यं [illegible] योगो रसोऽनयं प्रेम स आविर्भाव एवेति। नमु

तव चरणे पतिता वयमिति भावय ए कुरु कुशलं प्रणतेषु जय० ॥८॥ श्रीजयदेवकवेरिदं कुरुते मुदं मंगलमुज्ज्वलगीतं जय० ॥९॥ प
द्मापयोधरतटीपरिरंभलग्नकाश्मीरमुद्रितमुरो मधुसूदनस्य ॥ व्यक्तानुरागमिव खेलदनंगखेदस्वेदांबुपूरमनुपूरयतु
प्रियं वः ॥१०॥ वसंते वासंतीकुसुमसुकुमारैरवयवैर्भ्रमंतीं कांतारे बहुविहितकृष्णानुसरणां। अमंदं कंदर्पज्वरज
नितचिंताकुलतया वलद्बाधां राधां सरसमिदमूचे सहचरी ॥१॥

रसनायिकोपि त्रेयो सोदक्षिणोप्य वेति। ॥ अतः नीप्रतिज्ञातांसु रतकेलिकथां वक्तुं संभोगापेक्षया विप्रलंभशृंगारस्योत्कृष्टता [illegible]
[illegible] नरालंबनत्वं भावता नायिकायाः प्रोषितभर्तृकाताह। वसंत इत्यादि। वसंते चैत्रवैशाखरूपे ऋतौ वासंत्याः माधव्याः कुसुमानीव पुष्पाणीव सुकुमारैः कोमलैः अवय
वैः अंगैः [illegible] भ्रमंतीं [illegible] वासंती माधवीलता नेत्यमरः। अंगं प्रतीकोऽवयव इति
च। कांतारमित्यमरः [illegible] भ्रमणं। कांतारे महारण्ये। महारण्यं दुर्गपथे कांतारं पुंनपुंसकमित्यमरः। अत्र हेतुगर्भं विशेषणं। बहुवारं बारं विहितं कृष्णस्यानुसरणं अन्वेषणं यया तां। कंद
र्पस्य कामस्य ज्वरेण तापेन पीडया जनिता या चिंता तया आकुलतया अमंदं यथा स्यात्तथा वलंती वर्धमाना बाधा पीडा यस्याः। पीडा बाधा व्यथा दुःखमित्यमरः। इयं च नायिका प्रोषितभ
र्तृकेत्युच्यते। कृतप्रियस्मरणो यस्याः पतिर्देशांतरं गतः। [illegible] बाधा यस्याः तां साप्राप्य प्रेयसी तु सोच्यते। कृष्णानुरागरूपं दिव्यमिति भक्तमतं। रसे करे [illegible] यमनसंभ नागः [illegible]
रिलीनितकृष्णानुसरणात् ॥२॥ × तां राधां सरसं सानुरागं। रागो स्नेहे रसस्तत्परः। इदं वक्ष्यमाणं सा सखी [illegible] ता। ते
[illegible] माधवो इति धातोः प्रत्ययेपि लिपि आर्द्रधातुकाधिकारे कृते विधि
× भ्रमेश्च यादेशः। अस्यात्मनेपदं। एवं सहचरी सहचर अपि चरेष्टः इति अधिकरणे उपपदे टविधानात् ङीप्

आलिंगनेन

बहुप्रकारकपालिक [illegible] आलिंगनेन

दिनसेतत्वाह। ललितेत्यादि। गीतस्यास्य वसंतरागो यतिताल: लघुयुग्माभिधानेन यतिताल: प्रकीर्तित इति। रागस्य रूपं तु। शिखंडिबर्होत्तंसवषश्चञ्चुः पुष्पं पिकं चूतनवांकुरेण भ्रमन्मुदा स्मेरमनंगमूर्त्तिर्मत्तो मतंगस्य वसंतरागः॥ इति। हे सखि इतश्च केलि ललितामनोहरा या लवंगस्य देवकुसुमस्य लता तस्याः परि[illegible]लशालिना सपर्केण कोमलो भृद्धीर्या भावात् मलयस्य [illegible] दक्षिणदेशीयचंदनपर्वतस्य समीरो वायुर्यस्मिन्। लवंगं देवकुसुमं मलयानिल: समीरणः स्मृतम् इति च। यद्यप्यमरसिंहेन ललितशब्दः स्त्रीणां शृंगारस्थायिभावरतिजन्ये ... क्रियासाविक करणगमासंक्रियायामुक्तस्तथापि तत्तौ रतेरुद्दीपनविभावानां नवंगलतादीनां परंपरासंबंधेन [illegible] प्रयोगः। एवमितोऽपि मधुकराणां भ्रमराणां निकरेण संघातेन करंबिता व्याप्ता ये कोकिलास्तैः कूजितैः संशब्दितैः स्वपतारूः कुंजो जनाग्न कुर्ल ...ति मकुटीरो यस्मिन्नुन्मत्त इत्यनुवर्त्तमाने कुटी शोभां गुंजन्मधो इति कुटी शब्दस्त्वार्थे प्रत्ययः। मधुव्रतो मधुकरश्च भ्रमरः। कलो मोघनिकर आलवार संघात संचयाइति च। निष्कितो पिकः [illegible] वनप्रियः परभृतः कोकिलः पिकश्च स्यमर। निकुंजकुंजौ वा क्लीबे लतादिपिहितोदरे इति च। गीतस्यास्य ध्रुवपदमाह हरिरिति। विरहिजनानां दुरंतोऽयं स्यात्तस्मिन् [illegible] ... समये शृंगाररसप्रधाने वसंते हरिः श्रीकृष्णो युवतिजनेन सह सरसं नृत्यति विहरति ... विहारं करोतीत्यर्थः। १। उन्मदेति। उन्मदेनोत्कृष्टमदेन मदनस्य कामस्य ... मनोरथो ये षां [illegible] तेषां पथिकानां विरहिजनानां जनितविलापोऽस्मिन्। [illegible] लीनं कुलं

5

ललितलवंगलतापरिशीलनकोमलमलयसमीरे। मधुकरनिकरकरंबितकोकिलकूजितकुंजकुटीरे। विहरति हरिरिह सरसवसंते नृत्यति युवतिजनेन समं सखि विरहिजनस्य दुरंते॥१॥ उन्मदमदनमनोरथपथिकवधूजनजनितविलापे। अलिकुलसंकुलकुसुमसमूहनिराकुलबकुलकलापे॥२॥ मृगमदसौरभरभसवशंवदनवदलमालतमाले। युवजनहृदयविदारणमनसिजनखरुचिकिंशुकजाले॥३॥ मदनमहीपतिकनकदंडरुचिकेसरकुसुमविकासे। मिलितशिलीमुखपाटलिपटलकृतस्मरतूणविलासे॥४॥ [illegible]

:सजातीयसमूहैः संकुलो व्याप्तः कुसुमानां पुष्पाणां समूहस्तेन निराकुलो निःशे[illegible]
षेणाकुलो नाकुलो वा अन्यपुष्पतरूणस्य [illegible] भ्रमरैर्व्याप्तत्वात् बकुलस्य केसरस्य कलापः समूहो यत्र। संकुलं व्याप्तमाहुरिति विश्वः। अथ केसरे बकुलं इत्यमरः। कलापो भूषणे बर्हे तूणीरे संहतावपीति च। २। मृगमदेति। मृगमदस्य कस्तूरिकाया यः सौरभं सुरभित्वं गंधस्तस्य रभसो वेगस्तस्य वशं [illegible] लतावदिति वशंवदाः प्रियंवदः वशंवदः। नवदलानां नवीनपत्राणां माला श्रेणी यस्य सः तमालो यस्मिन्। मृगनाभिर्मृगमदः कस्तूरी चेत्यमरः। कालस्कंधस्तमालः स्यात्तापिच्छोऽपि [illegible]। रभसो हर्षवेगयोरिति विश्वः। युवजनेति। युवजनानां तरुणजनानां हृदयस्य ×परंपरा× विदारणकर्त्ता नखास्तैस्तृष्णाभिर्वा ... मनसिजस्य कामस्य नखवत् रुचिः प्रभा यस्य ताहश। किंशुकानां पलाशकुसुमानां जालं समूहो यत्र। कामः पंचशरः स्मरः शंबरारिर्मनसिजः इत्यमरः। रुचः प्रभा ... इति विश्वप्रकाशः। पलाशे किंशुकः पर्णः इत्यपि। जालं समूह इति च। ३। मदनेति। मदनः काम एव महीपतिस्तस्य ... कनकदंडः ... केसरः ... नागकेसरस्य ... कुसुमानां पुष्पाणां विकासोऽस्मिन्। केसरो नागकेसरः कांचनाह्वय इत्यमरः। मिलिताः शिलीमुखा भ्रमरा यत्र ... पाटलपुष्पाणां पटलेन समूहेन कृतः स्मरतूणस्य विलासः शोभा ...

विगलितेति। विशेषेण गलितं [illegible] लज्जितं लज्जायस्य तत्कर्मत्वेन स्पष्टतरं। अंगममाणिभाश्च स्य अवलोकितेन दर्शनेन तरुणकरुणेन वीन करुणा
हासे पुष्पविकासव्याजेन कृतो हासो यत्र। लज्जितमवलोकितमिति च भावे नपुंसके भावे क्तः। करुणा तु रसे रक्षः इति [illegible]। अग्रहासस्य श्वेतत्वेन पुष्पविकाससाम्यात् चेतोहासः। प्रकोशेनतु
निमुक्ताः विरहिता नि कृन्तनाः [illegible] छेदनसाधनाः [illegible] अत एव कुन्तस्य लोके भाला इत्याख्यातस्य मुखमग्रभागमिव आकृतिर्येषां तैः केतकैः केतकपुष्पैः दन्तुरिताः [illegible] आशाः दिशो
यस्मिन्। दन्तुरं उन्नतयुक्तमिति मत्वर्थीयो रजंता [illegible] आसक्तकुन्तकुसुमरः। दिशस्तु ककुभः काष्ठा आशाश्च हरितश्च ताः इत्यमरः। दिकोदकोनोत्पादिकास
निकृन्तनमिति रूपं न भवति शेषस्य वादिनामिति प्रत्ययएव तस्य तु मो विधानात्। एवंत स्मादेव प्रयोगात् कुंजमेतालिरूपं नु मिलु केशे तु वेपादिये तत्कृते तेनि प्रकृतसमर बोधय
स्मीकेदनगितिलुकर्त्तनमित्यापद्यमित्यपकुः। ५। माधविकेति। माधविकायाः परिमलेन विमर्दोत्थितज्ञानमनोहरगंधेन ललिते मनोहरे [illegible] सेतीमाधवलतेत्यमरः। विम
र्द्दस्ये परिमलो गंधजनमनोहरेति च। नवमालिकया लोके निवारी तिख्यातया। अतिशोभनो गंधो यत्र। गंधस्येत्वादिनासमासान्तः कोरदेशः। सप्तलानवमालिके समरः। अ

विगलितलज्जितजगदवलोकिततरुणकरुणकृतहासे॥ विरहिनिकृन्तनकुन्तमुखाकृतिकेतकिदन्तुरिताशे॥ ५॥ माधवि
कापरिमलललिते नवमालिकयातिसुगंधौ॥ मुनिमनसामपि मोहनकारिणि तरुणाकारणबंधौ॥ ६॥ स्फुरदतिमुक्त
लतापरिरंभणमुकुलितपुलकितचूते॥ वृंदावनविपिने परिसरपरिगतयमुनाजलपूते॥ ७॥ श्रीजयदेवभणितमिदमुदयति
हरिचरणस्मृतिसारं॥ सरसवसंतसमयवनवर्णनमनुगतमदनविकारं॥ ८॥ दरविदलितमल्लीवल्लिचंचत्परागप्रक
टितपटवासैर्वासयन्काननानि॥ इह हि दहति चेतः केतकीगंधबंधुः प्रसरदसमबाणप्राणवद्गंधवाहः॥ ११॥

अशोभितिगंधस्य लेशेन देकांतसुलतांकनेष्यामितिवानिकाएकतया [illegible] आधिक्यमधिवासितवाकर्षमन्त्रसमासोनः। एतद्देवाप्रेत्यथा। आधिवाजां एवतः सुगंधश्चति नाहि। शोकेगंधस्येती
त्वारः समासान्तो गंधस्य लेशेन एकान्तग्रहणान्नीतिवचनात् सुगंधः आपणिकस्तियभीति [illegible] यांसायां तु। गजहानसुगंधनेति [illegible] माधेवं। अत एव अपवादेन सांकृत्सुगंधा
दिसाधितोनासमासान्तकसुदुर्ग [illegible] मिति तनः [illegible] आपदुर्भयनमपि देवदत्तादेरविभागावनिलीनपदिविधवाहतेतहासुगंधि देवदत्त इति विभागेनावस्थाने तु सुगंध इति [illegible] आदि
रेधादत्तम्माद्ध्रकांतरेकदेशे इव अविभागेन तस्य मानत्रये षः एवं चमुत्तावादिनेव तत्तत्त्वहितामिमिफलितोषः। सुगंधमापणिकद्रव्यं त्र्यवादिवासेनेति [illegible] रवाचसमासान्तइत्यत्र। मुनीनमननसाम
पि मोहनकारणिस्यस्याताष्यीप्पणिनिः। वाचंयमो मुनिरित्यमरः। तरुणानां विलासिनां अकारणबंधौ स्वाभाविकमित्रे। ६। स्फुरदिति। स्फुरन्ती कपमानाया अतिमुक्तायाः परिरम्भणेन मुकुलितमुकुलम
पुलकः संजातोऽस्य। तारकादित्वादितच्। आम्रोपवनतरुलीनिर्जितान्मुकुलमध्ये। हृदयेकः। अतिमुक्तः पुंड्रकस्याद्वासन्तीत्यमरः। आम्रश्चूतोरसालोऽसौ इति च। अत्र लता नायिका परिरम्भणेन चूतनायकस्पर्शात् मांसकपन दं
तनयोरपिकामो नेत्रफ कृपितइति वसंतस्यद्योर्तकइत्येवं व्यामिति। अतिमुक्ताना मपि परिरम्भणात्स्मन्तेत्युपरिअकपवनध्यानेतनायका [illegible] तोऽसमय [illegible] विशेषमाहः। हे दृवनेति। वृंदावन
नाम्नि विपिने परिसरपर्यंतभुवि नदी समीपादौ आदिविधावत्परितः सर्वतोगतेन यमुनाजलेन पूते शोधितो। ७। श्रीजयदेवेति। [illegible] श्रीजयदेवेन भणितं हरिचरणयोः स्मरणं स्मरणेन सारं श्रेष्ठं
सारं। सरसश्रृंगाररसप्रधानवसंतसमयसंबंधिनो वनस्य वर्णनं। अनुगतः संबद्धो मदनविकारो येन तत् [illegible] विदिष्ट [illegible] गहनकाननवनामित्यमरः। पर्यंतभूः परिसरः इति च। दरविदलितेति। दरनन्ये

पमासामानाधिकरण्यानुन्मील × ईष दर्थे दराव्ययमिति विश्वः ...

गीतोक्तं वसंतस्य पुरंतलक्षेश्लोकद्वयेनाह। दरेति। दरविदलितायाः ईषद्विकसिताया मल्ली वल्ल्याः भाषायां बोलिइति ख्यातायाः सकाशात् [illegible] चंचतउद्गच्छतो
पुष्परागाः पुष्परेणव स एव प्रकटितः स्पटवासः [illegible] काननानि वनानि वासयन् सुरभीकुर्वन् इह हेतौ [illegible] वासनस्य विवक्षितत्वात् ... केतकी गंध ... केतकी
पौरभस्य बंधुर्मित्रमिव प्रसरन् प्रतिदिशं संचरन् असमबाणस्य कामस्य प्राणवत् प्राणेन तुल्यः। पुष्पबाणः ... प्राणइत्यमरः ... प्रसरदसमबाणप्राणवदित्यर्थः ... [redacted]
... तोगंधवाहो वायुः ... [illegible] ... इत्यर्थः ... मा ... जिनी ... ॥ उन्मीलेति। उन्मी
लतां प्रकटीभवतां मधुनां पुष्परसानां माक्षिकानां वा गंधेन लुब्धा मधुपा भ्रमरा व्याधूतास्तेषु कंपितेषु चूतांकुरेषु आम्रांकुरेषु क्रीडंतः कोकिला नाकाकलीभिर्मधुरास्फुट ... ध्वनिभिः कलकलाः कोला
हलाः तैः उद्गीर्णः प्रकाशितः कर्णज्वरः कर्णोपतापो ये मु[redacted]मधुमधुपुष्परसे ... काकली तु कले सूक्ष्मध्वनौ तु ... कोलाहलः कलकलः
सपिजेऽमी [redacted] वसंतसंबंधिनो वासरा दिवसाः ... पथिकैः वियोगिजनैः। ध्यानावधानेन ... क्षणमुच्छ्वासं ... प्राणसमा
... समागमरूपो रसोल्लासैस्तैर्नीयंते ... प्राणसमाः ... अनेकेति। सखी ... आरात् समीपे
मागमा ... रसमयापि ... यापयामकं बोधनि × सं × मं॥ १०

धमासामानाधिकरण्यानुन्मीलादिकी ... इति च शालमत्यः॥ २

(6)

दरविदलितमल्लीवल्लिचंचत्परागप्रकटितपटवासैर्वासयन्काननानि। इह हि दहति चेतः केतकीगंधबंधुः प्रसरदसमबाणप्राणव
द्गंधवाहः॥९॥ उन्मीलन्मधुगंधलुब्धमधुपव्याधूतचूतांकुरक्रीडत्कोकिलकाकलीकलकलैरुद्गीर्णकर्णज्वराः। नीयंते पथि
कैः कथं कथमपि ध्यानावधानक्षणप्राप्तप्राणसमासमागमरसोल्लासैरमी वासराः॥१०॥ अनेकनारीपरिरंभसंभ्रम
स्फुरन्मनोहारिविलाससालसं। मुरारिमारादुपदर्शयंत्यसौ सखी समक्षं पुनराह राधिकां॥११॥ चंदनच
र्चितनीलकलेवरपीतवसनवनमाली। केलिचलन्मणिकुंडलमंडितगंडयुगस्मितशाली। हरिरिह मुग्धवधूनिकरे
विलासिनि विलसति केलिपरे॥१॥

वित्यमरः। अनेकनारीणां परिरंभसंभ्रमेण स्फुरंतीं मनोहरे विलासे लालसं ... संभ्रमं ... दर्शयंती राधिकां पुनरागत्य॥ चंदनेति। गीतस्यास्य रामकली रागः रूपकतालः। ...
... मुरारिं श्रीकृ × परिरंभ ... समक्षं प्रत्यक्षं ... × यस्या × दर्शयंती राधिकां पुनराह॥११॥ चंदनेति ...
... कांतेपरोपांतमाधी ... ते पिमानान्नता ... प्रादिष्टे ... हे विलासिनि प्रियसमीपगमने ...
... विकारस्तासु ... वनवसंतसमये ... मुग्धानाभिलाषादिवानभिज्ञानां वधूनां निकरे संघाते ... मुग्धः सुंदरस्तयोरिति विश्वः। तामाघाते
... केलिपरे। परिहासपरे। ... एतेन मुग्धत्वं व्याख्यातं। चंदनेन चर्चितमनुलिप्तं नीलकलेवरं ... पीतवसनं ... वनमाली
... कंपमानमणिकुंडलं ... मंडितगंडयुगः ... पामसार ... विकारः ... गंडस्तु
... स्मितशाली ... संयुक्तः ... सकलकलाभिः तस्या × ...
पितगंडयुगः ... स्मितेन ईषद्धसितेन शाली ...

मुग्धवधूः अनु संचारणेन

६ गोपीनां विलासाचरणमित्यन्यं कथयति । पीनेत्यादिना । पीनयोः पयोधरयोः भारभरेण भारातिशयेन । अतिशयो भरः [illegible] सरागं [illegible] सहितं यथा स्यात्तथा हरिं श्रीकृष्णं परिरभ्य आलिंग्य काचिद्गोपवधूः उदंचितः
ऊर्ध्वमंचितः पंचमाख्यो रागो यस्यां क्रियायां यथा स्यात्तथा अनुगायति हरेर्गानानन्तरं गायतीत्यर्थः । अत्र कश्चिदस्य पादस्य बोध्यार्थं [illegible] गोपवध्वा [illegible] चितं । [illegible] हि पारिरंभो
गारसः पुष्टो भवति । यथोक्तं [illegible] रूपके । रम्यदेशकालकलावेगभोगादि [illegible] सेवनैः प्रमोदात्मा रतिः सैव मनोरमयोरन्योन्यरक्तयोः प्रहृष्यमाणः शृंगार इति [illegible] शृंगारे पंचमस्वरः प्रयोक्तव्य
इति [illegible] एवात्रोक्तः । एतदुक्तं भवति [illegible] पंचमम् [illegible] शृंगारपोषो भवेदिति ॥२॥ कापीति । विलासेन विलोलयोश्चंचलयोर्विलोचनयोर्नेत्रयोः खेलनेन जनित उत्पादितो [illegible] मनोजः कामो
येन तं मधुसूदनस्य वदनसरोजं मुखकमलं उपमितसमासः । अधिकं यथा स्यात्तथा ध्यायति । अत्र मत्यस्याधिक [illegible] वदनस्य ध्यानात् [illegible] गम्यते ॥३॥ कापीति । [illegible]
[illegible] किमपि कार्यं [illegible] मिलिता संलग्ना जन एव पुलकै रोमांचैरनुकूले [illegible]
[illegible] कपोलतले [illegible] दयितं प्रियं [illegible] यथा स्यात्तथा [illegible] कान्तमुखं चुम्बनं [illegible] नितम्बवती [illegible] स्वकपोले न [illegible]

पीनपयोधरभारभरेण हरिं परिरभ्य सरागं । गोपवधूरनुगायति काचिदुदंचितपंचमरागं ॥२॥ कापि विलासविलोलविलोचनखेलनजनितमनोजं । ध्या-
६ यति मुग्धवधूरधिकं मधुसूदनवदनसरोजं ॥३॥ कापि कपोलतले मिलिता लपितुं किमपि श्रुतिमूले । चारु चुचुम्ब नितम्बवती दयितं पुलकैरनुकूले ॥४॥
केलिकलाकुतुकेन च काचिदमुं यमुनाजलकूले । मंजुलवंजुलकुंजगतं विचकर्ष करेण दुकूले ॥५॥ करतलतालतरलवलयावलिकलितकल-
स्वनवंशे । रासरसे सहनृत्यपरा हरिणा युवतिः प्रशशंसे ॥६॥ श्लिष्यति कामपि चुम्बति कामपि कामपि रमयति रामां । पश्यति सस्मित-
चारुतरामपरामनुगच्छति वामां ॥७॥ श्रीजयदेवकवेरिदमद्भुतकेशवकेलिरहस्यं । वृन्दावनविपिने ललितं वितनोतु शुभानि यशस्यं ॥८॥

स्वकपोले रोमांचमुत्पाद्य चुम्बने न तस्या अभीप्सितं संपन्नमिति तं ॥४॥ केलीति । कापि गोपवधूः केलिकलाकुतुकेन परिहासकृता [illegible] विषयका [illegible] सर्ववस्तुदिदृक्षा [illegible] येनौ कुतुकं च कुत-
हलमित्यमरः । यमुनाजलकूले यमुनाजलस्य कूले तीरे । कुंजो वृक्षवतीरं चेत्यमरः । मंजुलवंजुलकुंजगतं मनोज्ञवेतसकुंजगतं मनोज्ञे मंजुमंजुले इत्यमरः । अथ वेतसे रथाभ्रपुष्प [illegible] दुलाः
नवानीरवंजुलाः इति चामुं श्रीकृष्णं करेण हस्तेन । बलिहस्तांशवः करा इत्यमरः । दुकूले क्षौमवस्त्रविषये चकर्ष [illegible] अमुंचद् [illegible] तिवा । आहृत्य योज्यं । क्षौमं दुकूलमित्यमरः । अत्रोत्प्रेक्षा नु
[illegible] स्वकर्षणे [illegible] ॥५॥ करतलेति । [illegible] करतलेन [illegible] भयं स्वरमय [illegible] वि [illegible] थापितं [illegible] तालेन [illegible] बोधकेन [illegible]
मर तरलया चंचलया बलयावल्या [illegible] कलितो मिश्रितः [illegible] मधुरः स्वनो यस्य सः वंशो वेणुर्यत्र । तालः कालक्रियामानमित्यमरः । [illegible] बलयं कंकणमित्यमरः । आवलिः
पंक्तिरित्यपि च । ध्वनौ तु मधुरास्फुटे कलः इत्यपि । वंशो वेणाविति विश्वः । एवं कृते रासरसे गोपानां क्रीडाविशेषविषये रासः स्त्रीणां क्रीडा [illegible] इत्यमरः । सह नृत्यपरा अ-
[illegible] युवतिर्गोपवधूः हरिणा श्रीकृष्णेन प्रशशंसे स्तुता । कर्मणि लिट् । अत्र रासरसे शब्दे [illegible] क्रीडया [illegible] कृता [illegible] न तु स [illegible] संगानकः [illegible] युवतिरुपा [illegible]
[illegible] विशेष्यबाध इति न्यायात् [illegible] करतलध्वनिकलध्वन्यादि [illegible] यथोक्ता-
ऽ ॥६॥ श्लिष्यतीति । कामपि सुंदरीं सुंदरी रमणी रामेत्यमरः । कामपि [illegible] सितेन चारुतरां [illegible] अपरां वामां
नितम्बवतीं [illegible] अनुगच्छति [illegible] वामेत्यमरः । [illegible] ॥७॥ श्रीति । श्रीजयदेवकवेरिदमद्भुतकेशवकेलिरहस्यं [illegible] वृन्दावनविपिने

सात्विकभावैश्च रसमाविभि [illegible] नेत्रम० आर्लिंगनेसु [illegible] निचोल [illegible]

दीपनविभाव० [illegible]

गीतेनकृष्णस्यभूते केनोपनिवद्धमस्ति। विश्वेषामिति। हे सखि राधे मधौ वसंते । चैत्रे [illegible] तिविश्व [illegible] अनुरंजनेन अनुरागजननेन विश्वेषां गोपीजनानां [illegible] नां च आनंदजनयन् इंदीवर [illegible] णिनीलो [illegible] रसिकः१

सलानुश्रोणीपाणिः दिवश्यामलैः कोमलैश्च अंगैर्यथा [illegible] प्रकाशितरंगशृंगार रस [illegible] तेदीप्य [illegible] मिः श्यामलैर्गाढांधकारगोजतं नैनाम्बुवनादिभिः कोमलैर्मद्वृष्याद्भिः कारणे

[redacted] अभितः स्वैः अंकास्य [illegible] व्यभिचारिभिः सनकादिभिः [illegible] नगान्तव कामात्स्व [illegible] उपनयन्त्र स्वस्यापयन्न अतएव स्वच्छं [illegible] यणस्मात्याभूभिः प्रायुवर्णी हाविमनः। व्रजसुंदरीभिः प्रत्यंगम

गमंगमति अभितः वासावेय [illegible] नस्त्र च आलिंगितः प्रधाने वजसुंदरी भिरालंबन विभावैरू गमंगं प्रतिक [illegible] सभुजप्रक्षेप [illegible] तिरनुभावश्चेष्य पदे ध्येयः कार्यैः प्रतीतियोग्य करणैः आलिंगित [redacted]

[illegible] इत्यपि आनंदजनेन स्वकामात्स्वोपनयनस्य चालिंगन [illegible] मार्गमानोधिकरोपत्प्रमयेन संभवति लक्षणादेवो क्रियायाइत्यनेनतथापि तत्र [illegible] नकार [illegible] फल [illegible]

ग इत्यादि [illegible] जनककामोत्सवोपनयपल यो या लिंगनकुजलत्वेनादोषः यथाजेपन्न्व सत्तीस्पर्शः। अतएव प्रत्ययश्चेतिस्तच [illegible] फलमपि [illegible] प्रयोजकत्वा [illegible] तुरि

सुच्यते अध्ययनेनवसन्तीसत्रपश्येति [illegible] विभानुरूपरीरीश्चंगा [illegible] इव श्यामलत्वात् श्यामो भवति शृंगार इति भरतः। मुग्धः कृद्रोरुदितः क्रीडंति विविलसतीस्पर्शः। अत्र भरतः

विभावानुभावव्यभिचारिसंयोगाद्रसनिष्पत्तिरिति। अन्यत्र च। कारणान्यथ कार्याणि सहकारीणियानि च रत्यादेः स्थायिनो लोके तानि चेन्नाट्यकाव्ययोः। विभावा अनुभावास्तत्कथ्यंते व्यभिचारिणः

विश्वेषामनुरंजनेन जनयन्नानंदमिंदीवरश्रेणीश्यामलकोमलैरुपनयन्नंगैरनंगोत्सवं। स्वच्छंदं व्रजसुंदरीभिरभितः प्रत्यंगमालिंगि

तः शृंगारः सखि मूर्तिमानिव मधौ मुग्धो हरिः क्रीडति। २। अद्भुतस्तग वस्तुं गगकवलक्लोशादवे शाच लेशाल्ने यल्लवन छ्याव्रुस

रतिमश्रीखंडशैलानिलः। किंच स्निग्धरसालमौलिमुकुलान्यालोक्य हर्षोदयादुन्मीलंति कुहूः कुहूरिति कलोत्तालाः पिकानां गिरः। ३।

कः सतैर्विभावाद्यैः स्थायीभावो रसः स्मृत इति। शृंगार [illegible] सविभावानु [illegible] व [illegible] भरते नोक्ताः। क्रतु ॥ इति श्रीगीतगोविंदे महाकाव्ये जयदेवकृतौ सामोददामोदरो नाम प्र

मात्यालंकारैः प्रियजनगांधर्वकाव्यसेवाभिः उपगमनविहारैः शृंगाररसः समुद्भवति। नयनवदनप्रसादैः स्मितमधुरवचोधृतिप्रमोदैश्च। मधुरैश्चांगविकारैस्तस्याभिनयः प्रयोक्तव्यः इति। व्यभिचा

रिभावाः सात्विकभावाश्च शृंगारेतिनिर्वेदशंकासूयात्यालस्यौग्र्यामरण्याधिवर्जिताः धृतिस्मृतिः औत्सुक्यं वि [illegible] स्वेदाद्याः भयं तथा। विवोदजडतोन्मिद्रावहित्थं चापलं मतिः इति भावाः प्रयो

क्ताः शृंगारे व्यभिचारिणः। कंपश्च रोमांचस्वरभंगाश्च वेपथुः। वैवर्ण्यमश्रुप्रलयइत्यष्टौ सात्विकाः स्मृताः इति। एषामर्थान्तरं लक्षणानि ग्रंथगौरवभयान्न लिखितानि। ३। अद्भुतस्तगेति

उद्दंगेइस अद्भुतस्तगा विभक्तार्थे यथी भावः। तत्रवसंता भुजंगानां कवलनेक्लेशात् विनिगरलज [redacted] न्यसंतापादिवशात्यर्थतेन छ्याधिभावागाहने छ्या। तुषारस्तु हिनं हिमालय मिलनः श्रीखंड

शैलनस्य चंदनपर्वतस्य मलयास्यस्य अनिलो वायुः ईशाचलं मनाहे विनिवासहिमाचलं अनुसरति अनुगच्छति। एतेन सर्पैः कवलितोऽणी स्य पवनस्य नाहसंपर्क्या दधिकसंतापकत्वध्वन

नासर्वोक्तव संनवायोः हिदतां व्याख्यातं पत्रु [redacted] मीलदित्यादिना मस्य पिक्षरेः मत्तरसालक्षं सेवासरानी येनइति तत्क्षिपति। किंचेति। स्निग्धानां चिकणानां रसालानां भा

मात्राणां मौलिषुशिरस्सु मुकुलानि कलिकाः आलोक्य आमरूतेर्रसाल हर्षमकुलानुकलितमिति [illegible] हर्षोदयात् कुहूकुहूरितेमेरूपाः पिकानां गिरोवाचः उन्मीलंति प्रकटी भवंति तथा

चचंद्रवेरितत्वात्कुहूः सत्यपि ध्यानावधानेचंद्रसमायांसमा [illegible] कोमलं [illegible] गमाधिराजे [illegible] न्मपक्षब [illegible]

तदेवं [redacted] सर्गे [redacted] गाथाया दूषितो परिहाराय सखीवचनानुकाम्याइ इतिनी न स्यामिति अथ वर्णयति विहरतीत्यादि। नापायत सर्गसमाप्ति। [redacted] वनेइंतनवु नांतु युने साधारणः राधायामन्या
स्तु समानः प्रणयः प्रेमा यस्य [redacted] प्रणयः प्रेमादि विभ्रमे हृति विभ्रम कारणं। ता हृते हरौ कृष्णे विहरति सति विगलित निजोत्कर्षा [redacted]
[redacted] विषयस्त्व विषयकाद् हमवहृदरति प्रियेव्येवं रूपा दुष्कर्षाऽ तो। ईर्ष्यावशेन ईर्ष्या माकुः समानगुणा न या नाहमर्षणं मितु रुक्ष्या वशेन [redacted] अन्यतः [redacted]
[redacted] लताकुंजे [redacted] गुंजन्तो मधुव्रता
नां भ्रमराणां मंडली निवहे ऽलीका रवं कोकिला निर्मुखर सरीति अनियं चित मुखानि शिखराणि शिरांसि यस्य मुखरशाखाः किं हायां सखमुखं तिम वर्णीयोरु प्रमुखमुखरमुख मुखां विद्यमरणः शिरः
यं शिखरमित्यपि च। ताइशे [redacted] लताकुंजे निविडतरलतागृहे। निकुंजकुंजो वा स्त्री वेलतादिपिहितोदरे इत्यमरः। अत्र च कुंजपदे
न वल्लता गृहमेव पर्यं। अव्येलला पदमतिनि विडलत्वचना ये स्याकुः। लीना लुक्वा दीना पिरहरु प्र काले सखीमुवाच।१। किं वा चेत्याह। संचरदि सादिना। हेम विसंचरत्यास मिति
स्या अधरसुधया मधुरो ध्वनिर्यस्य ना दशा नुखरितो प्रेरास्तनुखवत्स्यः कृतः मोहनो ऽधरसुधा सं पर्क्या दुग्धोवेणुर्यस्य प्रशंसामवर्थीयानां चालकरोतीति णिचि कर्मणि क्तः। चलि

विहरतिवनेराधासाधारणप्रणयेहरौविगलितनिजोत्कर्षादीर्ष्यावशेनगतान्यतः। क्वचिदपिलताकुंजेगुंजन्म (मुखभाणा) धुव्रतमंडलीमु
खरशिखरेलीनादीनाप्युवाचरहःसखीं।१। संचरदधरसुधामधुरध्वनिमुखरितमोहनवंशं। चलितदृगंचलचंचलमौलिकपोल
विलोलवतंसं। रासेहरिमिहविहितविलासं। स्मरतिमनोममकृतपरिहासं।१। चंद्रकचारुमयूरशिखंडकमंडलव
यितकेशं। प्रचुरपुरंदरधनुरनुरंजितमेदुरमुदिरसुवेशं।२। गोपकदंबनितंबवतीमुखचुंबनलंभितलोभं। बंधुजीवमधुराधरप
ल्लवमुल्लसितस्मितशोभं॥३॥

तः [redacted] कयाचित्सूक्ष्मेना विशेषेप्रकटीकृतेन तत्संमानतना [redacted] णितो दृगंचलो नेत्रप्रांतो यस्य तताह गांग्धे चलः
स्वयमेव परितो वा होलायमानो मौलिर्मस्तकोयस्य अतएव कपोले विलोलश्चंचलो ऽवतंसः कर्णपूरो यस्य। पी स्फुटी सावर्तो सो हो कर्णपूरद्रुमः
मनः रासेइति। हल्लीसक प्रदेशे रासक्रीडाविशेषे विहिता संपादिता विलासाः शृंगारस्य पिभावरतिज्ञाः क्रीडा येनतं हरिं कृतपरिहासं मपि ममम नः स्मरति। ध्रुवपदमेतत्।
मनः रासेइति। हल्लीसक प्रदेशे रासक्रीडाविशेषे विहितात्म पादिता विलासाः शृंगारस्य पिभाव रतिज्ञाः क्रीडा येनतं हरिं कृतपरिहासमपि मम मनः स्मरति।
गीतस्यास्य गुर्जरीरागस्तालश्च प्रतिमंठः। तत्स्वरूपं लक्ष्मसंगीतकुप्रागुक्तं।१। चंद्रकेति। चंद्रकश्चंद्र तुल्यमतिकृति भिश्चारूणामयूरशिखंडकानां मयूरपिच्छानां मंडलेन मंडलाको
वेसंनिवेशेषा वलापिता वेष्टिताः केशा यस्य। चंद्रशाखा दिवेष्टितिका ता विति कृन। शिखंडस्तु पिच्छं बर्हं नपुंसकं इत्यमरः। वेष्टितस्या दृताथित मित्यपि। प्रचुरेति। प्रचुरेण विलासितेन पुरंदर
धनुषा ऽनुरंजितश्चित्रितो मेदुरः स्निग्धो मुदिरो मेघस्तद्वत् शोभनो वेशो यस्य। घनजीमूतमुदिरजलमुग्धूमयोनयः इत्यमरः। आकल्पवेशनेपथ्यमित्यपि।२। गोपेति। गोपक
दंबस्य गोपसंहतेर्या नितंबवत्यः प्रशस्तनितंबशालिन्यः स्त्रियस्तासां मुखचुंबनेन लंभितः प्रापितो लोभो येन। एतेन निजस्त्री समपि पन्यास्तनुरक्तो वा कृत परिहासत्वं ध्यानस्या
तं। यद्वा गोपकदंबनितंबवतीमुखचुंबने नलंभितो लोभो यस्य स्य [redacted] सतामसहजः। अतेनाली मिसाचेन। बंधुजीवेति। बंधुजीववत् आभा यांधु पुष्पं दिया इवा रक्तपुष्पवन्मधु रोम
अधरपल्लवः पल्लववत्कोमलो ऽधरोपस्य। रक्तकस्तु बंधूकबंधुजीवक इत्यमरः। मधुरसमधुरमाला मधुरस्तु ममो हर इत्यमरः कार्थः। उल्लसितेनाल्लसितेन ईषद्धास्येन शोभा यस्य

भुजपल्लवाभ्यां

विपुलेति। विपुलाः प्रचुराः पुलकाः रोमोद्गमा यत्र ताभ्यां पल्लववत्कोमलाभ्यां भुजाभ्यां वलयितं वेष्टितं वल्लवयुवतिसहस्रं येन। गोपेर्गोपालनं गोसंरक्षणं गोदुग्धाभिर्वल्लवाः स्यर्थः। अत्र वलयितमित्यनेन अवहित्थानासंवेष्टनमुक्त्रनतुगाढालिंगनमितिध्वनयति। करचरणेति। करौ च चरणौ च उरश्च तेषां समाहारः करचरणोरस्तस्मिन्वर्तमानाम् तीनांगणानांमध्ये महार्घाणां भूषणानां। मणिगणानां कानां भूषणानामितिमध्यमपदलोपी समासो वा तेषां किरणैर्विभिन्नमिस्त्रमंधकारो येन। एतेन प्रथमाभिसारे यदीयमेव तीनां कान्तिरौचित्यात्मातिलज्जया पुरा वर्तमानानां माह[illegible] प्रजानां च प्रकृतत्वान्न्येन क्षणामर्पितं मम मनोनाथस्य नीति ध्वनितं। ५। जलदेति। जलदपटलेन सजल मेघसमूहेन [illegible]वा चलतः मेघसञ्चलनवशाच्चलत इन्दोर्विनिन्दकः सच्छोभातिशयी चन्दनस्य तिलकं मण्डलाकृतितिलकं यत्र तादृशं ललाटं यस्य। अत्र मेघतुल्यस्य केशस्य नाशातिरेकान्निरोधनेन चन्दनतिलकस्य चलत्वं भवति। तिलपोके। पीनेति। पीनयोर्मांसलयोः पयोधरयोः स्तनयोः परिसरस्य पर्यन्तभु वः मर्दने निर्दयं हृदयकपाटं कपाटवाद्द्रुतं तत्हृदयं यस्य [illegible] माणिमयेति। मणिमयं मणिविकृतिभ्यां मकराकृतिभ्यामत एव मनोहराभ्यां मण्डितो [illegible]

विपुलपुलकभुजपल्लववलयितवल्लवयुवतिसहस्रं करचरणोरसि मणिगणभूषणकिरणविभिन्नतमिस्रं। ५। ज
लदपटलचलदिंदुविनिंदकचन्दनतिलकललाटं पीनपयोधरपरिसरमर्दननिर्दयहृदयकपाटं। ६। मणिमयम
(8) करमनोहरकुंडलमंडितगंडमुदारं पीतवसनमनुगतमुनिमनुजसुरासुरवरपरिवारं। ८। विशदकदम्बतले मिलितं कलि
कलुषभयं शमयंतं मामपि किमपि तरंगदनंगदृशा मनसा रमयंतं। ९। श्रीजयदेवभणितमतिसुंदरमो
हनमधुरिपुरूपं हरिचरणस्मरणं प्रति संप्रति पुण्यवतामनु

तो गंडो कपोलौ यस्य। उदारं दानमभ्युपपत्तिश्च तथा च प्रियभाषणं स्वजनेऽपि परे वा पितरे दार्यमितिलक्षणान्निमुक्तो दार्यगुणयुक्तं। अत्र रहस्यप्रतिमयाचितेन सर्वमेव प्रतिनयान्न्यस्त मर्यमेतिध्वनितं। पीतं वसनं यस्य। अनुगतोऽभिमतापेमुनयो नारदा यो मनुजा ध्रुवदैन्यादयः सुराः इन्द्रादयो असुराः प्रह्लादादयस्त एव वराः श्रेष्ठाः परिवाराः परिजना यस्य परिवारः परिजने इति विश्वप्रकाशः। अनेन तेषामभिगन्त्वाभिमतफलैः सततं सेव्यत इति तस्यौदार्यमुक्तं। ७। विशदेति। विशद[illegible]कुसुमकदंबस्य तले [illegible] मिलितं [illegible]तिष्ठंतं। कलेर्युगस्य यत्कलुषं पाप तस्य भयं शमयंतं। अथवा कलेः प्रणयकलहस्य भयं दुःसहं चित्तेन कथमहं चाह [illegible]भिः शमयंतमित्यर्थः। किमप्यनिर्वचनीयं यथा स्यात्तथा तरंगद्भावाचरन् अनंगेऽकामो यत्र एतादृश्या दृशा दृष्ट्या मनसा च मामपि रमयंतं। तरंगादिति सर्वप्रातिपदिकेभ्यः क्विब्वा वक्तव्य इति क्विब्वा चक्ता। ९। श्रीति। श्रीमता जयदेवेन भणितं एतत् अतिसुंद रं मोहनं [illegible]मधुरिपुरूपं [illegible] पुण्यवतामनुरूपमेवं यत्र तादृशं संप्रति क[illegible] पुण्यवतां हरिचरणस्म

सांप्रतिकं

वामं प्रतिकूलं सन्तं। वामो यमुप्रतीपावि समरः।

इदानीं राधा प्राह्वेतः स्ववशं नास्तीति वदन्त्यस्कृतपरिहासमपि कृष्णं मम मनोऽस्मरतीत्युक्तेऽर्थे हेतुमाह। गणयतीति। युवतिष्वन्यगोपीषु चलन्तृष्णे वर्धमानतृष्णे अत एव विहारि-
णि मां विना पुनः पुनरर्थे हरणशीले। भामशीलस्वेपतीतिक्रिः। एवंभूतेऽपि कृष्णे पुनरपि मे मनः कामं माभिलाषं करोतीति किं करोमि। वामत्वे हेतुं तं न रमयिता। तस्य गुणग्रामं सौ-
न्दर्यादिगुणसमूहं गणयति। श्लाघ्यत्वादि हृदयेऽहं देपि भ्राम इयमत्र रः। भामः क्रोधे इति। धात्वनुसारात् भामः क्रोधः। भ्रमादपि नेहते न करोति। किं च तच्चेहतुः परितोषं
वहति दोषं च दूरतो विमुञ्चति। अन्यांगनासक्तिरूपं दूरतो विमुञ्चतीति। अन्यांगनासक्तिरूपं वैराग्यहेतौ सत्यपि तदनुराग्यविशेषोक्तिरलंकारः। तदुक्तं विशेषोक्तिर-
खंडेषु कारणेषु फलावचः इति। स्वानुसरणरूपमनुरागहेतुं विनाप्यनुरागकथनाद् भावनापि विभावनाविनापि स्यात्कारणं कार्यमन्नचेदिति ततः कृष्णगणा॥

गणयति गुणग्रामं भामं भ्रमादपि नेहते वहति च परितोषं दोषं विमुञ्चति दूरतः। युवतिषु चलत्तृष्णे कृष्णे विहारिणि मां वि-
ना पुनरपि मनो वामं कामं करोति करोमि किं॥१०॥ निभृतनिकुञ्जगृहं गतया निशि रहसि निलीय वसन्तं। चकितविलोकित-
सकलदिशा रतिरभसरसेन हसन्तं॥१॥ सखि हे केशिमथनमुदारं रमय मया सह मदनमनोरथभावितया सविकारं॥ ध्रु॥
प्रथमसमागमलज्जितया पटुचाटुशतैरनुकूलं। मृदुमधुरस्मितभाषितया शिथिलीकृतजघनदुकूलं॥२॥ किश-
लयशयननिवेशितया चिरमुरसि ममैव शयानं। कृतपरिरंभणचुंबनया परिरभ्य कृताधरपानं॥३॥

इदानीमुत्कंठिता राधा सखीमाह। निभृतेति। निभृतमेकान्तं यन्निकुञ्जगृहं लतागृहं तत्र गतया। निभृतं रहस्येकान्तमिति धरणिः। चकितं यथा स्यात्तथा विलोकिताः सक-
ला दिशो यया। मदनस्य मनोरथ... × हे सखि × यथा ... संजातो यस्यास्तादृशया मया सह निशि रात्रौ रहस्येकान्ते संकेतितस्थले निलीय-
य वसन्तं रतेर्यो रभसो वेगः ... रसेन शृङ्गाररसेन हसन्तं सखी ... काञ्चनश्लेषा × तारकादित्यादि तनयू × सहितं कृतपारिस्थितमपि मामियं न पश्यतीति ८
ज्ञात्वा ... हसन्तं। ... गुणयुक्तं केशिमथनं तं नाम्नो दानवस्य हन्तारं विकारो मानसो भावस्तत्सहितं यथा स्यात्तथा रमय। सा विकारमिति कृष्णवि-
शेषणं वा। ... अर्थ ... सम्वशमसौ दास्यतीति तत्र चितं। केशिमथनपदं च सामर्थ्यख्यापनाय तत्र योजनं च निःशंकके ... मिति।
अभ्यागमेऽपूर्वः पादे राधा विशेषणानुसारतः ... बोध्याः॥१॥ प्रथमेति। प्रथमसमागमे नम्रतनसा ... लज्जितया मृदुकोमलं मधुरं ... गुणयुक्तं स्मितस-
हितं भाषितं यस्यास्तया पटुभाषिकाप्रसाद ... शिथिलीकृतं जघनयोर्दुकूलं येन॥२॥ किशलेति। किशलयशयने नव
× गीतस्यास्य मालवगौडरागः ... चाटुनाथ ... ॥२॥

अलसेति। अलसेन आलस्ययुक्तेन अत एव निमिलिते लोचने यया। श्रमजलेन मधुरतरश्रमजलेन सिक्तं कलेवरं यस्याः। पुलकानामावली भिर्ललितौ मनोहरौ कपोलौ यस्य। गंडौ यस्य। वरं उत्कृष्टे यामरतम रागात्कृता दर्पस्ले नातिलोलं चंचलं।७। कोकिलेति। कोकिलस्येव कलरवं मध्यक्रमं मधुरस्वनं कूजितं शब्दितं यस्याः। एतदु क्तं पंचसायके। पिक शिखि कलरुतं प्रायपाखिम्रजानां स्वनितम मनुकरोति यगनामम्यार्थे। मुखरभ्रान विवृत्ती नखकबीशावदंतिस्तनितानि। तत्रपा कामशास्त्र गर्दवकरु वना दिकाभिः दानेनाश्रिपि पितागकुसुमैराकुला व्याप्ताः केशाः यस्याः। जितमनसिजतन्त्र कुंतलाः तस्य कामशास्त्रस्य सिद्धांतस्य विचारो येन तौन सेनन लिखितेशोर्शितोघनो निविडस्तनभारो येन। इमंत्र बोध्यं। वात्स्यायनप्रणीतकामशास्त्रे आदौ प्रथमं चुंबनं तथा। तृतीयं नखदानं सा दंशदानं चतुर्थकं पंचमं स्पेपलं ज्ञा सप्तमं च प्रहरणं तथा। सप्तमकं दशवृक्ष बंधनं चाष्टमं रतानि सुके तन्नरवदानादिरताक्रुन्नम रतमस्य कंठाद्यस्य को किलकलरवकूजितयेसुक्ता करोति नसकलपाकाभिहितस्य फलस्य रसिकत्वं अंगीकारा जितमनसिजतन्त्र विचारं चक्रप्रवृत्तस्मेनेव शास्त्रे नवक्रम [redacted] पाचरणेति। चरणयोः रणितो शब्दायमानौ मणिनूपुरौ मणिमयनूपुरौ यस्याः। ~~…~~ मुखराशब्दायमाना … रवस्ते … तबंधना मेखला कांची यस्याः। स्त्रीकट्यां मेखला कांची समन एतद्विशेषणद्वयं विपरीतरताभि

अलसनिमीलितलोचनया पुलकावलिललितकपोलं। श्रमजलसिक्तकलेवरया वरमदनमदादतिलोलं।६। कोकिलकलरवकूजितया जितमनसिजतंत्रविचारं। श्लथकुसुमाकुलकुंतलया नखलिखितघनस्तनभारं।७। चरणरणितमणिनूपुरया परिपूरितसुरतवितानं। मुखरविशृंखलमेखलया सकचग्रहचुंबनदानं।८। रतिसुखसमयरसालसया दरमुकुलितनयनसरोजं। निःसहनिपतिततनुलतया मधुसूदनमुदितमनोजं।९। श्रीजयदेवभणितमिदं अतिशयमधुरिपुनिधुवनशीलं। सुखमुत्कंठितगोपवधूकथितं वि

प्रायेण। परिपूरितं सुरतवितानं रतिविस्तारो येन। कचग्रहेण केशग्रहणेन सहितं चुंबनदानं यस्य। एतदपि विपरीतरतो घोतकं। तदुक्तं। शृंगारे चुंबनं कार्यं पुंसा… लिंगनपूर्वकं। विपरीतरते नार्या सकचग्रहचुंबनमिति।८। रतिसुखेति। रतिसुख समये सुरतसुखप्राप्तिकाले लोको नरकाष्ठीधारीयः सीभोगः शृंगारो रवो रसस्तेना लसया आलस्ययुक्तया। [redacted] अतएव निःसहः असम र्थो निपतिता ऽर्था। किंसयशायनेन तनुलता तनुलता शरीरं यस्याः। अनेन सुरतान्तसमय उक्तः। तदुक्तं। अंगेस्वेदः श्रमपतनं च केशवस्त्रादिसंवृतिः। तातेच्युतिसु रवनार्याः कोविरामेच्छा च जायत इति। तन्वाभिसारे विघ्ना कृत्याकल्पमेतावान्। क्रियाकलापः संभाविष्यमात्यन आह। मधुसूदनमिति। सूदयति सूदनः नंघादित्वा द्युः। मधोस्तन्नाम्नो दैत्यस्य सूदन इति षष्ठीसमासः। अनेन ताद्दशं दैत्यं सूदितवतो मिसार विघ्ननिवारणे क्रियान्श्रम इति भावः। उदितमनोजमिति तद्दीयसरलकृ स्मितापांगविलोकनादिना पुनराविर्भूतकाममित्यर्थः। एतदुवात्स्यायनेन अवसाने पि च प्रीतिरुपचारैरुपस्कृता सविश्रंभकथायोगे रतिं जनयते परामिति। इयं च मा धिकाउत्कंठितेत्युच्यते। नैवागतः समुचिते पि वासरे यः प्राणेश्वरः …नायिका। प्रियवियोगतापिता नागीतुरुक्तं हितावदतितामरसेरः कवो दृश्यते।७। श्री तिर

न नोद्द अर्थासार तांप्यनतांच्च मेष्ठ नं निधुवनं रतमित्यमरः।८।

॥ ११८५ [illegible] × इदमस्य

[illegible] इदानीं तदुत्कंठां श्लोकाभ्यामाह। रसोल्लासेति। हे सखि विभ्रम संदरीणां [illegible] न लम्बेन हृतं वेष्टितं [illegible] ताभिः सह विलास वशात् [illegible] स्वे देनार्द्रीणं स्यलीयस्य मां तु दीक्षा
विलसितं। अत एव शाथ्य स यथा उक्तो [illegible] विलास वंशः क्रीडवेणुर्यस्य। [illegible] कुटिले भ्रुवौ व[illegible]ळी इव [illegible] स्तोया सांतासां वक्त्रवीनां इदं सम्यक् उल्लासस्य। न्यपसारय
वंशीलं दृगं नवी क्षितं ने यांते ना वलोकितं यस्य [illegible] स्मित रूपया सुधया मुग्धं मनोहर मानतं यस्य तं गोविंदं कानने यने पश्यामि लाघ्रं सा पाकाकुः। अत एव हृष्या [illegible]
[redacted] चो हेतौ। आयां सायां भूनव [illegible] तिन विष्यति वर्ष मान वन्यस्य पयः [illegible] किमदि दिति त्रो पाधिन समास स्य कर्मधारय त्वेन कथं तस्मान्म सर्वथी भि: न कर्म धारयान्म सर्वथी यो
व कुब्री हि स्थेन तदर्थ प्रतिक रह इति निषेधादिति मा सि। वकुब्रीले ब लिङ्गह [illegible] स्य विशेषणत्वात् वनिपातापत्तेः। प्रसंसामन्तु पिव कुब्री हि त्वान्न दर्थ स्याप्रतिपाद नाच्च। १। दुरालोके
इति। हे सखि स्तोको [illegible] स्तवको गुच्छाय स्या सा दृशा न दैवन विकासि नवाः शोक स्य [illegible] दुरालोक [illegible] दुःखेनालोक [illegible] कोभवति। ना हि
केसलुक पायां कन्न। सभेशा रवाल तेरु प्रमरः मधु लतापालिनाः नाए वाभ्र कंपिताः शोकलतिका विदुरालोका भयती तिभाव।१ किंच। कासारस्य [illegible] सरसोऽवयवी भूतं पुषवनस्य काश्रिम वनस्य [illegible]

रासोल्लास भरेण विभ्रमभृता माभीर वामभ्रुवा [illegible] मिव ल्लवीहृद्यो [illegible] गेनवाक्षिन म तिस्वेद [illegible] स्य नीमा मधुरीस्यां वे [illegible] स्मित सुधा मुग्धान
नंकानने गोविंदं व्रज सुंदरी गणे वृतं पश्यामि हृष्यामि च। २। दुरालोकः स्तोकस्तवक नवि काशोक लतिका विकासः कासारो पवन पव
नोपि व्यथयति। अपि भ्राम्यद्भृंगी रणित रमणीया न मुकुल प्रसूतिश्चूतानां सखि शिखरिणीयं सुखयति॥ ३॥ साकूतस्मित माकुला
कुल गलद्धम्मिल्ल मुल्लासित भ्रूवल्लीक मलीक दर्शित भुजामूलार्द्ध दृष्ट स्तनं गोपीनां निभृतं निरीक्ष्य गमिताकांक्षश्चिरं चिंतयन्न
न्तर्मुग्ध मनोहरं हरतु वः क्लेशं नवः केशवः। ४। इति श्रीगीतगोविंदे श्रीजयदेवकृतौ द्वितीयः सर्गः।

पवनो वायुरपि व्यथयति। कासारो पवन इति या मरूप इत्यादिवत् समीपे वयव वारोपेण समासः सामीप्य स्य [illegible] भावात्। कासारपदो पादानं [illegible] मलको नताय उपवन
पदं च सौगंध्य मांघ यन्निरत्याह। अपि च। भ्राम्यंतीनां भृंगीणां रणितैः शब्दैः रमणीया। शिखरिणी प्रशस्त शिरोय भागवती। शिखर शब्दात् प्रशंसायाम [illegible] शिरो [illegible] शिखर [illegible]
मरः। इयं सा लिकृष्टा चूतानामाम्राणां मुकुल प्रसूतिः कलिको द्भवो न सुखयति। सुखवतीं [illegible] कुड्यादियगतः। शिखरिणीसु त्पान नाम क मेतच्छंदः [illegible]
सैरुरै [illegible] मनस भलागः शिखरिणीति। अत्राशोकलतिका विकास रूप कारणास त्वेपि तत्कार्यं सुख [illegible] कथना द्विशेषा [illegible] लंकारः [illegible]
(शम्भव चसक्तिः) एवं दुरालोक वादि रूप कार्य [illegible] कारणस्य भीषणत्वादेरकथनाद् भावना लंकारो [illegible] विभावनाविना पि [illegible] एवं
राधा [illegible] मा [illegible] कमल [illegible] नतनु संदधानः संगीते [illegible] स्यत [illegible] को या धा [illegible] संपत के [illegible]
यतः कच इत्यमरः। [illegible] सितं संज्ञानां [illegible] ज्योयत्र भ × नाथिभ × [illegible] नर शितं भुजा मूलार्द्ध दृष्टं [illegible] यस्मिन्न [illegible] कानते [illegible]